

Magdalena Rządowolska
Uniwersytet Łódzki

NARODOWY PROGRAM
ROZWOJU HUMANISTYKI

Jan Muszkowski i jego uczniowie w „Słowniku pracowników książki polskiej” Komunikat¹

W dziele rejestrującym znakomite postaci życia książki jakim jest *Słownik pracowników książki polskiej*, nie mogło zabraknąć osoby wybitnego księgoznawcy profesora Jana Muszkowskiego (1882-1953)². Jego biogram, opracowany przez profesor Helenę Więckowską (1897-1984)³, która objęła po jego śmierci w 1953 r. Katedrę Bibliotekoznawstwa na Uniwersytecie Łódzkim, został zamieszczony w tomie podstawowym. Sąsiaduje z życiorysami XVI-wiecznego drukarza Stanisława Murmeliusa⁴ oraz żyjącego na przełomie XVI i XVII w. Jana Myliusza rektora i bibliotekarza gimnazjum w Elblągu⁵. W obszernym, trzyszpaltowym tekście, autorka przedstawiła osiągnięcia zawodowe i dorobek naukowy jako bibliotekarza, teoretyka nauki o książce i bibliografa. Podkreśliła, że „[...] przez prawie 40 lat [licząc od 1914 r. – MRz] prowadził działalność zawodową, dydaktyczną, nauk.[owo]-badawczą, pisarską i społeczną we wszystkich niemal dziedzinach związanych z książką”⁶. H. Więckowska zwróciła uwagę na pionierski charakter aktywności J. Muszkowskiego w dziedzinie kształcenia pracowników książki. Nim wprowadził studia bibliotekoznawcze

¹ Praca naukowa finansowana w ramach programu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą „Narodowy Program Rozwoju Humanistyki” w latach 2012-2016.

² H. Więckowska, *Muszkowski Jan*, w: *Słownik pracowników książki polskiej*. Pod red. I. Treichel, Warszawa-Łódź 1972 [dalej: SPKP], s. 615-616.

³ K. Pieńkowska, *Więckowska Helena*, w: *Słownik pracowników książki polskiej*. Supl. 2. Pod red. H. Tadeusiewicz. Warszawa 2000 [dalej: SPKP, supl. 2], s. 177-179.

⁴ A. Kawecka-Gryczowa, *Murmelius Stanisław*, w: SPKP, s. 615.

⁵ J. Lassota, *Mylius Jan*, tamże, s. 616-[617].

⁶ H. Więckowska, *Muszkowski Jan*, s. 615.

na polskie uniwersytety organizował liczne kursy. Za pierwsze należy uznać szkolenie prowadzone w latach 1915-1916 w Bibliotece Uniwersytetu Warszawskiego, podczas których łączono umiejętności techniczne z problematyką naukową. W roku akademickim 1916/1917 z Mieczysławem Rulikowskim wykładał księgoznawstwo, bibliotekoznawstwo, bibliografię w Towarzystwie Kursów Naukowych. Swoje wykłady ogłosił pt. *Zasady bibliotekoznawstwa i bibliografii. Wykład wstępny* (Warszawa 1917). Po habilitacji przeprowadzonej w 1928 r. na Wolnej Wszechnicy Polskiej w Warszawie, otrzymał na Wydziale Pedagogicznym tej uczelni, w ramach Studium Pracy Społeczno-Oświatowej, katedrę nauki o książce, którą kierował do momentu wybuchu II wojny światowej. Był także organizatorem Studium Księgarskiego i dwuletnich Kursów Księgarskich zawodowych dla pracujących na WWP.

W czasie okupacji hitlerowskiej kontynuował zajęcia ze słuchaczami Studium Pracy Społeczno-Oświatowej na tajnym kompletach. W 1945 r. zamieszkał w Łodzi, gdzie aktywnie uczestniczył w organizowaniu uniwersytetu, na którym utworzył autonomiczne studia bibliotekoznawcze. Pragnął nadać im charakter studiów międzywydziałowych a nawet międzyuczelnianych. Ta idea J. Muszkowskiego została częściowo zrealizowana, jako „[...] zawodowa specjalizacja bibliotekarska została wprowadzona na III roku studiów historycznych i filologicznych oraz jako studium II stopnia wiodące do magisterium”⁷. Według obliczeń H. Więckowskiej wykształcił on w tym trybie 36 bibliotekarzy zawodowych i 35 magistrów. Przeprowadził w 1948 r. pierwszy, na Uniwersytecie Łódzkim, przewód habilitacyjny z bibliotekarstwa Adama Łysakowskiego (1895-1952)⁸. W 1952 r. był promotorem pierwszego doktoratu w zakresie nauki o książce, rozprawy *Biblioteka franciszkanów w Nysie w świetle inwentarza z roku 1678* Karola Głombiowskiego (1913-1986)⁹. J. Muszkowski studiom bibliotekoznawczym poświęcił wiele miejsca w swoich publikacjach, zarówno ogłaszanych w 20-leciu międzywojennym, m.in. *Szkola księgarska* („Przegląd Księgarski” 1930, s. 53-55), *Kształcenie bibliotekarzy na Studium Pracy Społeczno-Oświatowej WWP* (Warszawa 1936), jak i po II wojnie światowej m.in. *Kształcenie bibliotekarzy* („Bibliotekarz” 1945, nr 2/3, s. 1-6), *Nowe prądy w kształceniu bibliotekarzy* (tamże 1949, s. 1-5), *Nauka o książce. Skrypt z wykładów r. akad. 1947/48* (Łódź 1948). Zamierzał także przygotować podręcznik akademicki nauki o książce.

⁷ Tamże, s. 616.

⁸ M. Ambros, *Łysakowski Adam*, w: tamże, s. 546-547.

⁹ I. Zachciał, *Głombiowski Karol*, w: SPKP, supl. 2, s. 53-54.

Ponieważ J. Muszkowski wiele uwagi poświęcał pracy dydaktycznej, postanowiono przeprowadzić analizę życiorysów zebranych w wydanych do tej pory 4 tomach *Słownika pracowników książki polskiej* i teksty złożone do suplementu 4, by wskazać jego uczniów i ich osiągnięcia. Na kartach *Słownika* zarejestrowano 21 osób, 14 kobiet i 7 mężczyzn, będących studentami i jego asystentami. W 17 biogramach autorzy podkreślili, że biograflowany był studentem profesora. W gronie tym mamy: 1 słuchacza kursów księgarskich; 1 studentkę i 3 asystentki na WWP; 14 studentów, 2 asystentki i 1 doktora na UŁ. Pracą naukową i dydaktyczną zajęli się Zdzisława Brzozowska, Anna Czekajewska-Jędrusik¹⁰, Maria Dembowska¹¹, Karol Głombiowski¹², Jolanta Kowalczykówna¹³, Aniela Mikucka¹⁴. Czternaście osób skoncentrowało się na pracy bibliotekarskiej, jedna była związana z księgarstwem. Jednak i ta grupa uczniów J. Muszkowskiego nie ograniczała się jedynie do wypełniania obowiązków związanych z gromadzeniem, opracowywaniem i udostępnianiem zbiorów. Zajmowali się pracami bibliograficznymi (Jadwiga Dąbrowska, Wanda i Waław Frontczakowie, Helena Handelsman, Janina Jaworska, Krystyna Kamińska, Michał Kuna, Janina Pelcowa)¹⁵, historią bibliotek (Witold Wieczorek¹⁶), poświęcali się kształceniu bibliotekarzy (Marian Balcerak, Wanda Frontczakowa, Janina Jaworska, Michał Kuna, Julia Millerowa, Maria Werner)¹⁷, czy bibliofilstwu (Józef Gajek, Michał Kuna, Witold Wieczorek)¹⁸.

Wychowankowie i współpracownicy profesora kształtowali oblicze polskiego księgoznawstwa i bibliotekarstwa w XX w. Jego przedwczesna śmierć sprawiła, że nie wszyscy z nich kontynuowali prace badawcze mistrza, natomiast szukali własnych dróg rozwoju. Za najwybitniejszego ucznia J. Muszkowskiego uznać

¹⁰ A. Skrzypczak, *Czekajewska-Jędrusik Anna*, w: SPKP, Supl. 2, s. 34-[35].

¹¹ J. Sadowska, *Dembowska Maria Henryka*, w: *Słownik pracowników książki polskiej*, supl. 2. Pod red. H. Tadeusiewicz. Warszawa 2010 [dalej SPKP, supl. 3], s. 60-61.

¹² I. Zachciał, art. cyt.

¹³ Z. Gruszka, *Kowalczykówna Jolanta*, w: SPKP, supl. 3, s. 149-150.

¹⁴ I. Lepalczyk, *Mikucka Aniela*, w: SPKP, s. 593-594.

¹⁵ D. Stepniewska, *Dąbrowska Jadwiga*, w: SPKP, supl. 2, s. 36-38; Z. Wilińska, *Frontczak Waław*, w: SPKP, supl., s. 57; M. Frontczak, *Frontczakowa Wanda Krystyna*, w: SPKP, supl. 3, s. 76-[77]; E. Pawlikowska, H. Tadeusiewicz, *Handelsman Helena*, w: SPKP, supl. 2, s. 61; Z. Wilińska, *Jaworska Janina*, w: *Słownik pracowników książki polskiej*, supl. Pod red. I. Treichel, Warszawa; Łódź 1986 [dalej SPKP, supl.], s. 81-82; *Kamińska Krystyna*, w: SPKP, s. 391; J. Andrzejewski, *Kuna Michał*, w: SPKP, supl. 2, s. 89-91; M. Lenartowicz, *Pelcowa Janina*, w: SPKP, supl. 2, s. 122-123.

¹⁶ A. Michalewska, *Wieczorek Witold Julian*, w: SPKP, s. 949.

¹⁷ J. Balcerak, *Balcerak Marian Kazimierz*, w: SPKP, supl. 3, s. 14; M. Frontczak, *Frontczakowa Wanda...*; Z. Wilińska, *Jaworska Janina*; J. Andrzejewski, *Kuna Michał*; W. Żukowska, *Millerowa Julia*, w: SPKP, s. 95-596; I. Stachelska, *Werner Maria Zofia*, w: SPKP, supl. 3, s. 295-296.

¹⁸ M. Rządowski, *Gajek Józef*, w: *Słownik pracowników książki polskiej*, supl. 4 [w oprac.]; J. Andrzejewski, *Kuna Michał*; A. Michalewska, *Wieczorek Witold...*

należy jego doktoranta prof. Karola Głombiowskiego (1913-1986), twórcę polskiej szkoły bibliologicznej, kierownika Katedry Bibliotekoznawstwa Uniwersytetu Wrocławskiego (1956-1971) i Zakładu Nauki o Książce Instytutu Filologii Polskiej Uniwersytetu Gdańskiego (1971-1986). Badaczka zajmowała rolę książki w życiu zbiorowym. Uważał, że kluczową kwestią współczesnej bibliologii jest społeczna funkcja książki. Był autorem takich prac jak *Problemy historii czytelnictwa* (Wrocław 1966) czy *Teoria i metodologia nauki o książce* (Gdańsk 1984).

Asystentką J. Muszkowskiego na UŁ była prof. Maria Dembowska (1914-2008), pracująca w latach 1946-1949 w Państwowym Instytucie Książki w Łodzi. Poświęciła się studiom nad bibliografią, bibliotekarstwem, dokumentacją i informacją naukową. W 1949 r. zorganizowała w Instytucie Bibliograficznym Biblioteki Narodowej Zakład Bibliografii Retrospektywnej, z którego wyszła *Bibliografia polska 1901-1939*. Dokumentację i informację naukową M. Dembowska traktowała jako kolejny etap usług bibliotecznych, uważała, że wraz z bibliografią i bibliotekoznawstwem stanowią wynik ewolucyjnego procesu przenikania się zadań i metod bibliograficzno-dokumentacyjnych, służący pełniejszej obsłudze użytkowników bibliotek¹⁹.

Studentką i asystentką prof. Muszkowskiego na UŁ w latach 1950-1953 była również docent Anna Czekajewska-Jędrusik (1921-1985), następnie pracująca na Uniwersytecie Warszawskim. Jako swoją specjalność naukową wybrała studia nad kulturą książki w Polsce renesansowej. Z dużym zaangażowaniem zajmowała się dydaktyką. Podczas licznych zagranicznych wyjazdów naukowych obserwowała działalność bibliotek i innych placówek związanych z książką. Swoje spostrzeżenia wykorzystywała opracowując koncepcje studiów bibliologicznych na UW, m.in. wprowadziła na studiach specjalizację księgarską, której program przygotowała i którą kierowała²⁰.

Doktor hab. Jolanta Kowalczykówna (1931-2002), po ukończeniu na UW studiów, rozpoczętych na UŁ pod kierunkiem J. Muszkowskiego, podjęła pracę bibliotekarską w Wojewódzkiej i Miejskiej Bibliotece Publicznej im. L. Waryńskiego w Łodzi oraz pracę naukową na Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie i Uniwersytecie Łódzkim. Przedmiotem jej zainteresowań naukowych była historia i krytyka literatury dziecięcej, którą przybliżała studentom Katedry Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej UŁ, Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Piotrkowie Trybunalskim i słuchaczom Ośrodka Doskonalenia Nauczycieli w Łodzi. Była inicjatorką powołania w Łodzi, przy

¹⁹ J. Sadowska, *Dembowska Maria...* dz. cyt.

²⁰ A. Skrzypczak, *Czekajewska-Jędrusik Anna*, dz. cyt.

Wojewódzkiej i Miejskiej Bibliotece Publicznej, Muzeum Książki Dziecięcej. Aktywnie udzielała się w Łódzkim Towarzystwie Przyjaciół Książki²¹.

Do grona uczennic i współpracowniczek J. Muszkowskiego należała również dr Zdzisława Brzozowska (1917-2007), która w latach 1948-1956 studiowała i pracowała w Katedrze Bibliotekoznawstwa UŁ, w 1956 r. została służbowo przeniesiona na Uniwersytet Warszawski. W swojej pracy badawczej zajmowała się problemami socjologii książki i czytelnictwa, organizowała badania czytelnicze w bibliotekach publicznych Łodzi i Warszawy, m.in. w ramach projektu *Funkcja biblioteki publicznej w całokształcie kultury miasta* (1969-1971). Należy także uznać ją za „strażniczkę pamięci” prof. Muszkowskiego, na dwudziestolecie śmierci swojego nauczyciela przygotowała kalendarium jego życia i twórczości oraz opracowała i poprowadziła przedmową *Wstęp do socjologii książki*²².

Z profesorem związała swoje życie zawodowe Aniela Mikucka (1904-1950). Najpierw jako studentka bibliotekarstwa na Studium Pracy Społeczno-Oświatowej Wolnej Wszechnicy Polskiej, a następnie asystentka na WWP i Uniwersytecie Łódzkim. A. Mikucka pracowała także w Biurze Badania Czytelnictwa Spółdzielni Wydawniczej „Czytelnik”, gdzie prowadziła masowe badania czytelnictwa. Była autorką takich publikacji jak *Przedmiot, zakres i metoda badań nad czytelnictwem* (Warszawa 1938) czy *Zainteresowania czytelnicze młodzieży* („Bibliotekarz” 1946).

Znaczący dorobek naukowy i organizacyjny pozostawili bibliotekarze wywodzący się z grona uczniów J. Muszkowskiego. Wśród nich pracujący w Bibliotece Uniwersytetu Łódzkiego Wanda i Waław Frontczakowie, twórcy *Łódzkiej bibliografii regionalnej*²³; dr Janina Jaworska prowadząca badania nad historią łódzkiej produkcji wydawniczej; Michał Kuna – wicedyrektor BUŁ – animator i organizator życia bibliofilskiego w Łodzi, współzałożyciel Klubu Miłośników Książki i Łódzkiego Towarzystwa Przyjaciół Książki, edytor prac o charakterze bibliofilskim, założyciel i redaktor „Listów Bibliofilskich”²⁴. Witold Wiczorek z Miejskiej Biblioteki Publicznej im. L. Waryńskiego, prowadził badania nad historią łódzkich bibliotek, podczas których zgromadził odkrywcze materiały z przełomu XIX i XX w., aktywnie działał w Klubie Miłośników Książki²⁵.

²¹ Z. Gruszka, *Kowalczykówna Jolanta*, dz. cyt.

²² A. Radziejowska-Hilchen, *Brzozowska Zdzisława Maria*, w: SPKP, supl. 3, s. 30-31; „Studia o Książce” T. 3, 1972, s. 5-53, 93-151.

²³ Z. Wilińska, *Frontczak Waław...; M. Frontczak, Frontczakowa Wanda*, dz. cyt.

²⁴ J. Andrzejewski, *Kuna Michał*, dz. cyt.

²⁵ A. Michalewska, *Wiczorek Witold*, dz. cyt.

W środowisku warszawskim wyróżniały się studentki profesora: Jadwiga Dąbrowska zajmująca się redakcją i wydawaniem „Przewodnika Bibliograficznego”²⁶; Helena Handelsman, która po zakończeniu II wojny światowej organizowała sieć bibliotek naukowych w Polsce, aktywnie również włączyła się w kształcenie bibliotekarzy, opracowując dla nich program kursu korespondencyjnego²⁷; Maria Werner, która poświęciła się pracy instruktorskiej wśród warszawskich bibliotekarzy, głównie w zakresie czytelnictwa dziecięcego²⁸.

Uczniowie J. Muszkowskiego, według danych zawartych w biogramach *Słownika pracowników książki polskiej*, wypromowali 30 doktorów, 501 magistrów, wykształcili setki, jeśli nie tysiące, bibliotekarzy uczestniczących w prowadzonych przez nich wykładach na Pomaturalnym Państwowym Studium Kulturalno-Oświatowym i Bibliotekarskim, na kursach i szkoleniach. Aktywnie działali w Związku Bibliotekarzy i Archiwistów Polskich a następnie w Stowarzyszeniu Bibliotekarzy Polskich, towarzystwach i radach naukowych. Pozostawili znaczący dorobek publikacyjny, z którego korzystają, którym się inspirowały i który rozwijają kolejne pokolenia pracowników książki.

Profesor Muszkowski przez całe swoje życie zawodowe budował relacje mistrz-uczeń. Aktywny na wielu polach, swoją postawą zachęcał studentów do tego, by nie oddawali się tylko jednemu aspektowi pracy zawodowej i naukowej, ale szukali nowych wyzwań intelektualnych. Pokazał im także, jak wielką wartość ma dzielenie się z innymi swoją wiedzą i umiejętnościami zawodowymi. Dzięki ich aktywności dydaktycznej myśl J. Muszkowskiego nie została zapomniana i inspirowała kolejne pokolenia bibliologów i bibliotekarzy.

Abstract

Jan Muszkowski and his students in the *Słownik pracowników książki polskiej*. Statement

The article describes the impact what on the development of modern science about the book had Jan Muszkowski. The author traced the scientific and professional careers professor's students whose lives have been recorded in the *Słownik pracowników książki polskiej*. They were students participating in the classes of Muszkowski before World War II in Warsaw and after the war at the University of Lodz.

²⁶ D. Stępniewska, *Dąbrowska Jadwiga*, dz. cyt.

²⁷ E. Pawlikowska, H. Tadeusiewicz, *Handelsman Helena*, dz. cyt.

²⁸ I. Stachelska, *Werner Maria...*, dz. cyt.